

I. EDITORIAL

NOI DIMENSIUNI ȘI PROBLEME ALE CONTENCIOSULUI CLIMATIC

Drd. Mircea M. DUȚU-BUZURA

Contenciosul de mediu (înțeles ca ansamblul litigiilor judiciare privind protecția mediului și conservarea naturii) cunoaște o amploare deosebită, deopotrivă ca număr de cauze judiciare aferente, diversitatea subiectelor abordate și consecințele juridico-ecologice antrenate. În acest context, clima, poluarea aerului și biodiversitatea sunt cele trei domenii principale în care jurisprudența a recunoscut responsabilitatea statului sau a altor entități în agravarea crizelor ecoclimatice respective și provocarea efectelor distructive, dispunându-se, totodată, măsurile necesare conformării exigențelor cadrului normativ pertinente. La rândul său, prejudiciul ecologic astfel constatat s-a declinat în formele de climatic, de poluare (contaminare generalizată, difuză, cronică și durabilă) și celui adus biodiversității (prin erodarea și declinul acesteia). În acest context, contenciosul climatic (definit drept „acțiunile judiciare având ca obiect probleme de drept ori de fapt privind știința schimbării climatice, precum și eforturile vizând atenuarea sa și adaptarea la efectele sale”¹) cunoaște o manifestare explozivă, iar în ultimii ani în varianta sa de *climate-washing* (promisiuni înșelătoare legate de schimbarea climatică). Printre noile 7 state intrate, în arena contenciosului climatic, în ultimul an, se numără și România, unde, la 31 ianuarie 2023 Asociația Declic a sesizat Curtea de Apel Cluj, Secția de contencios administrativ și fiscal cu o acțiune în contencios administrativ contra statului român (guvernul și două ministere – al mediului și, respectiv, cel al energiei) pentru inacțiune climatică, dar care, la 6 iunie 2023, a fost respinsă ca

¹ A se vedea: M. Torre-Schaub, B. Lormeteau, A. Jézéquel, A. Michelot (coord.), *Dictionnaire juridique du changement climatique*, Editions Mare&Martin, Paris, 2022, p. 139; Mircea Duțu, *Dreptul mediului și al climei*, vol. 1, Partea generală, Editura Universul Juridic, București, 2022, p. 573 și urm.

neîntemeiată. Până la cristalizarea jurisprudenței românești în dimensiunile sale definitorii, care merită o analiză aparte, ne oprim în rândurile de față asupra unor noi dimensiuni și probleme apărute în materie în cadrul dreptului comparat.

1. Emergența contenciosului de *climate-washing* în date

Contenciosul climatic exprimat prin acțiuni judiciare având ca obiect *climate-washing* – versiunea climatică a *greenwashing* – (angajamente înșelătoare legate de schimbarea climatică) a cunoscut o adevărată explozie în ultimii ani, în frunte cu reclamațiile vizând susținerile considerate abuzive de neutralitate carbon. Într-adevăr, demersurile în justiție referitoare la constatarea caracterului înșelător al pretinselor eforturi de reducere a emisiilor de gaze cu efect de seră (GES) și dispunerea măsurilor adecvate de conformare s-au înmulțit în mai multe țări în ultimii ani, potrivit analizei publicate la 29 iunie 2023 de Institutul de Cercetări privind Schimbarea Climatică și Mediu Grantham al London School of Economics and Political Science². Specialiști britanici au identificat circa 2341 de proceduri judiciare legate de climă aflate în curs în întreaga lume, dintre care 190 noi, aferente ultimelor douăsprezece luni (iunie 2022 – mai 2023). Lucrările lor se întemeiază pe o bază de date compilate de la Sabin Center for Climate Change Law de la Columbia Law School. Dintre aceste cauze, 1157 au fost inițiate după 2015. Dacă creșterea numărului de noi dosare a început să se relantizeze după un vârf de 266 dosare înregistrat în 2021, „diversitatea lor sporește în permanență”, se constată în raport. Autorii analizei văd această situație în legătură de la cauză la efect cu sfârșitul președinției D. Trump în SUA, țară care înregistrează de departe cel mai mare număr de cauze pentru atari teme (1590 din 2341 în total), introducerea de noi litigii climatice atingând peste ocean un punct culminant în 2020. Dosare similare au fost deschise în șapte noi state în cursul ultimului an, respectiv: Bulgaria, China, Finlanda, România, Federația Rusă, Thailanda și Turcia³.

2. Alegații abuzive de neutralitate carbon

Așa cum se remarcă în recentul raport, de natură foarte variată ca obiect, respectivele acțiuni în justiție privesc diferite tipuri de dezinformări și pot emana

² LSE. Grantham Research Institute on Climate Change and The Environment, *New figures show rise in climate-washing litigation against companies*, Press release on June 29, 2023.

³ *Global trends in climate change litigation: 2023 snapshot*, # LSE Climate Litigation report out today; Ise. ac. UK/granthaminstitute.

de la particulari ori din partea unor ONG-uri, să vizeze guvernul (pentru lipsă de ambiție climatică și/ori o aplicare considerată necorespunzătoare), o întreprindere ori alt tip de entitate. De regulă, se pun în discuție angajamentele întreprinderilor în materie de climă, afirmații privind caracteristicile produselor, supraestimarea investițiilor ori de susținere a acțiunii în favoarea climei și fapte de divulgare a riscurilor legate de criza climatică. Potrivit documentului, în planul efectelor și în cel al eficienței, în peste 50% din atari demersuri judiciare se obțin rezultate juridice directe ce pot fi considerate ca favorabile acțiunii climatice și care în unele cazuri au condus la schimbări de politică bine documentate. Desigur, cauzele privind deficiența informare ori dezinformare în materie de schimbare climatică sunt departe de a fi inedite, nemaîntâlnite în practica judiciară. Dar în acești ultimi ani, am asistat la o explozie a dosarelor de „climate-washing” care ajung în fața instanțelor ori a entităților administrate, precum agențiile pentru protecția consumatorilor. Se anticipează chiar o creștere a litigiilor axate pe biodiversitate, protecția oceanelor, evenimente meteorologice extreme ori chiar cea a litigiilor internaționale între state. Unul dintre cazurile cele mai importante de „climate-washing” ce au emers în ultimii ani se referă la cauzele având ca obiect contestarea verității angajamentelor climatice ale întreprinderilor, în special atunci când nu sunt detaliate prin planuri și politici adecvate, care abundă în practică. În total, 26 proceduri de acest tip au fost identificate în 2022 și 27 în 2021, contra a numai 9 în 2020 și 6 în 2019. Alegațiile considerate ca abuzive de neutralitate carbon sunt deosebit de țintite. Printre exemplele recente, mai multe fonduri de pensii urmăresc firma Volkswagen și organizațiile neguvernamentale apreciază ca înșelătoare afirmațiile FIFA potrivit cărora competiția Cupei mondiale la fotbal în Qatar ar fi fost neutră carbon în pofida costului său de mediu astronomic. În Franța, Mediapart a arătat la începutul lui 2023 că grupul petrolier și gazier Total Energie era vizat de o anchetă deschisă de partenerul din Nanterre în decembrie 2021 în urma unei plângeri penale pentru „practici comerciale înșelătoare” depusă de mai multe asociații de apărare a mediului (Wild Legal, Sea Sepherd France și Darwin Climax Coalitions). Grupul francez nu a ratat ocazia de a comunica ambițiile sale de neutralitate CO₂ până în 2050; numai că în 2022 a lansat ori a participat la 20 de noi proiecte de extracție a combustibililor fosili. Însă, din 2021, în foaia sa de parcurs „Net Zéro d’ici 2050”, Agenția Internațională a Energiei a decis oprirea oricărui nou proiect de exploatare a energiei fosile ca o condiție *sine qua non* în privința neutralității carbon.

3. Exigențele statului de drept – repere fundamentale

Ațiunea privind combaterea schimbării climatice poate opera în mod legitim numai în respectul exigențelor statului de drept și cu atât mai mult pe teren judiciar. Iar în centrul acestui concept dominant se situează drepturile și libertățile fundamentale printre care libertatea de întreprindere, dreptul de proprietate și libertatea de mișcare. Desigur, acestea pot fi încadrate, limitate în anumite condiții prin lege, putându-se astfel crea unele reguli prin care să se aducă atingerea exercițiului lor, cu atât mai mult cu cât protecția mediului reprezintă, deopotrivă, un drept și o îndatorire, consacrate și reglementate atât constituțional cât și legislativ. În plus, calitatea de obiectiv de valoare constituțională, de „interes public major” al protecției mediului converge în același sens. Totuși, aceste atingeri/limitări nu sunt nemărginite: ele nu pot fi stabilite decât prin lege și trebuie să fie proporționale în raport cu finalitatea urmărită, respectiv un echilibru ce trebuie găsit și asigurat între interesul particular și cel general. În virtutea acestuia legiuitorul a încadrat de mult timp activitatea întreprinderilor din perspectiva prevenirii și diminuării poluării produse și nu încetează să multiplice atingerile aduse dreptului de proprietate [care, cel puțin în condițiile art. 44 alin. (7) din Constituția României, îndeplinește o evidentă funcție ecologică, obligând la respectarea sarcinilor privind protecția mediului!], inclusiv dintr-o optică a acțiunii împotriva schimbării climatice. În doctrina franceză de drept comparat se invocă, în această ultimă privință, cu titlul de exemple concrete, interdicția pentru proprietatea de a închiria din motive de pierdere de căldură ori instituirea de cote de emisii de GES în materie de transport aerian⁴. Odată prefigurat un atare cadru juridic general, două atitudini sunt posibile, nu exclusive, ci, dimpotrivă, complementare. Mai întâi, respingerea reglementărilor existente și încercarea de a le modifica, adapta și completa în vederea eficientizării acțiunii ecoclimatice. Apoi, acceptând regulile deja operante, să se opteze pentru o mai bună instrumentalizare a lor. Instrumentele juridice de protecție a mediului sunt din ce în ce mai numeroase și mai diverse și recente procese climatice ne arată că societatea civilă și cetățenii în general se pot adresa judecătorului pentru a le face să fie respectate. Dar aceasta nu e suficient. Pe baza noilor drepturi recunoscute ori revendicate într-un mare număr de democrații, în particular celor orientate spre satisfacerea nevoilor generațiilor viitoare și o dezvoltare durabilă, se manifestă preocupări de multiplicare a dispozitivelor ce permit să favorizeze renovarea energetică, dobândirea de vehicule electrice, mobilitatea ecoclimatică, în fine, a produce, a cultiva și a

⁴ Mathilde Hautereau-Boutonnet, *La lutte contre le réchauffement climatique ferme la porte à tout débat sur l'atteinte aux libertés individuelles à laquelle elle conduit*, „Le Monde”, 30 iunie 2023.

aspira spre altceva. Se vorbește chiar, în contextul noilor evoluții ecoclimatice în general și cel european în particular, de faptul că statul e chemat în mod special să-și asume rolul pe care suntem îndreptățiți să-l așteptăm de la el într-un stat de drept, și anume de a asigura interesul general și, pentru aceasta, să investească masiv în tranziția ecologică.

Așadar, în respectul exigențelor statului de drept se impune conceperea și promovarea unui nou mod de a întreprinde, de schimb, de dobândire și de a se deplasa, în sensul valorizării ecologice a drepturilor și libertăților fundamentale.

4. Obligațiile statelor în materie climatică

Desigur, în aprecierea temeiniciei revendicării reclamanților, admiterii cererii și dispunerea măsurilor ce se impun, un reper important îl reprezintă identificarea obligațiilor (internaționale) ce revin statelor în domeniul protecției climei, stabilirea măsurii în care acestea nu au fost respectate și constatarea prejudiciilor eventuale provocate pe această cale. După cum este cunoscut, printr-o rezoluție (A/RE/77/276) din 29 martie 2023, Adunarea generală a ONU a sesizat Curtea Internațională de Justiție (CIJ sau Curtea) cu o cerere de aviz consultativ privind obligațiile ce revin statelor în materie climatică⁵. Documentul onusian, susținut de peste 130 de state, a fost adoptat prin consens, la inițiativa statului insular Vanuatu, deja confruntat în mod direct și dramatic cu consecințele încălzirii globale, în frunte cu ridicarea nivelului mărilor și oceanelor. Consensul științific asupra problemei ecoclimatice [fondat în special pe rapoartele periodice și cele speciale elaborate și publicate de Grupul Interguvernamental pentru Schimbări Climatice (IPCC)] a contat în acest demers și își va găsi ecoul necesar în dezbaterile aferente, iar avizul instanței internaționale de la Haga este așteptat în 2024. Rezoluția ridică două chestiuni, cărora Curtea e ținută să le ofere răspunsul pertinente. Prima se referă la „obligațiile ce incumbă statelor în ceea ce privește protecția sistemului climatic și a altor componente ale mediului contra emisiilor antropice de gaze cu efect de seră pentru statele și generațiile prezente și viitoare”. Cea de-a doua privește „consecințele juridice pentru statele care, prin acțiunile ori omisiunile lor, au cauzat daune semnificative sistemului climatic și altor componente ale mediului, față de state” (în special micile state insulare în curs de dezvoltare care sunt lezate ori atinse prin efectele nefaste ale schimbărilor climatice) și

⁵ A se vedea și: Mircea M. Duțu-Buzura, *Contenciosul climatic în fața Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO). Noi evoluții*, disponibil pe www.universuljuridic.ro, 7.04.2023; *idem*, *Schimbarea climatică și dreptul internațional general*, www.universuljuridic.ro, 12.01.2023, <https://www.universuljuridic.ro/schimbarea-climatica-si-dreptul-international-general/>

față de popoarele și de indivizii generațiilor prezente și viitoare” afectate de respectivele efecte.

Prin urmare, se așteaptă ca, prin răspunsul său, Curtea să aducă o serie de clarificări privind obligațiile juridice internaționale pertinente existente⁶. Un prim aspect, din toate textele internaționale aferente (în mod evident începând cu Convenția-cadru privind schimbările climatice din 1992) CIJ va trebui să identifice și releve pe cele care conțin veritabile obligații în materie ecoclimatică în sarcina statelor și cele care se limitează la a fixa principii și obiective ori formula recomandări, excluzând orice angajament constrângător. O operațiune necesară cu atât mai mult cu cât, potrivit unor estimări, există peste 500 de tratate și alte acorduri internaționale, dintre care 300 au un caracter regional. Un aspect secund se referă la faptul că, printre obligațiile ce leagă statele, Curtea va fi ținută să distingă pe cele fondate pe un act internațional față de care statul e parte de cele care rezultă din principiile generale ori din dreptul internațional cutumiar ori că sunt obligații de „diligentă rezonabilă” (*due diligence*), principiul prevenirii daunelor aduse mediului și îndatorirea de cooperare.

4.1. Elemente ale jurisprudenței CIJ în materie de mediu

Jurisprudența internațională privind mediul și problemele sale e dată recentă și rămâne mai puțin abundentă. Ea a precizat mai întâi înțelesurile noțiunii de mediu ca spațiu viu (prin avizul 1996 privind liceitatea amenințării cu ori folosirea armelor nucleare) și, respectiv, ale celui de dezvoltare durabilă (hotărârea din septembrie 1997 pronunțată în cauza privind proiectul de baraje de la Gabčíkovo-Nagymaros, Ungaria vs. Slovacia). Apoi, printr-o altă jurisprudență s-a statuat că statele au obligația de a se asigura că activitățile desfășurate sub jurisdicția și controlul lor respectă mediul din alte state și zone de sub controlul acestora (hotărârea din 2010 privind uzinele de celuloză și fluviul Uruguay – Argentina vs. Uruguay). În fine, pe aceeași cale au fost consacrate obligațiile de diligență rezonabilă și de prevenire a daunelor semnificative aduse mediului: statele sunt ținute să ia, în permanență și peste tot, măsurile necesare și apropiate pentru a evita cauzarea de daune semnificative mediului altor state, măsuri corelate cu obligații procedurale de informare a altor state, precum și cu necesitatea de a se realiza studii prelabile de impact (hotărârea din 2015 pentru două cauze conexe opozând Costa Rica, Nicaragului). Mai recent, CIJ a condamnat Uganda să

⁶ Jean-Cristophe Duhamel, Gislain Poissonnier, *Vers un avis de la CIJ sut les obligations des États en matière climatique*, în „Recueil Dalloz”, 22 iunie 2023, p. 1216.

plătească Republicii Democratice Congo reparații pentru daunele de mediu ce au decurs din violări aduse dreptului internațional umanitar (hotărârea din 9 februarie 2022).

4.2. Ce se așteaptă de la avizul CIJ?

Referitor la așteptările din partea avizului consultativ al înaltei jurisdicții internaționale, fără îndoială că dificultățile țin mai ales de tema consecințelor juridice ale nerespectării de către state a obligațiilor climatice. Pierderile și daunele cauzate de efecte ale schimbărilor climatice ar putea fi imputate principalilor emițători, din trecut sau de azi, de gaze cu efect de seră? E o chestiune centrală, a cărei dezlegare interesează în mod deosebit (micile) state insulare ori cele al căror litoral e expus ridicării nivelului apelor mărilor și oceanelor ori fenomenelor meteo-climatice extreme. De asemenea, se ridică și întrebarea dacă violările aduse drepturilor umane prin efectele dereglării climei ar putea fi luate în considerare și indemnizate? Subiectul interesează în special populația țărilor în curs de dezvoltare, mai vulnerabile și mai expuse unor atari fenomene și amenințări. Se are în vedere și situația în care, dând dovadă de prudență, Curtea de la Haga să se limiteze la identificarea obligațiilor conținute în tratatele pertinente. Se vor face referiri și se vor aduce explicații în privința operării principiilor bunei-credințe și echității pentru clarificarea semnificațiilor acestora în domeniul dereglărilor climatice? Să ne așteptăm la decantarea și consacrarea unor noi reguli de drept internațional, precum principiul poluatorul-plătește ori dreptul la un mediu sănătos?

5. Indicatori juridici în materie ecoclimatică

Pentru a evalua contribuția dreptului mediului (și al climei) la progresul ori la regresul politicilor în materie la obiectivele de calitate a mediului ori de combatere a schimbării climatice au fost stabiliți anumiți indicatori juridici specifici cu valoare de referință și capacitate de apreciere concretă. Conceperea, testarea și utilizarea acestora ar putea contribui la întărirea vizibilității, înțelegerii și legitimității instrumentelor de luptă împotriva încălzirii globale în rândul actorilor publici și privați⁷. Aceasta ar permite în același timp îmbogățirea conținutului rapoartelor periodice privind starea mediului, documente oficiale utilizate ca atare la diferite niveluri. Cum s-a subliniat în cadrul conferinței de la Rio „Rio+20” din 2012: „indicatorii

⁷ M. Prieur, Ch. Bastin, A. Mekouar, *Mesurer l'effectivité du droit de l'environnement des indicateurs juridiques ou service du développement durable*, Editions Peter Lang, 2021.

sunt prețioși pentru a măsura și a accelera progresul” (*Viitorul pe care îl vrem*, par. 104). Devine astfel important pentru identificarea reculului și a regresivităților în acțiunea contra schimbării climatice care se ascund în abrogările și modificările insidioase ale textelor legislative ori în hotărârile juridictionale. Până atunci, singurele tentative de construire a indicatorilor juridici pertinenti sunt cei aferenți drepturilor omului elaborați de ONU și Comisia interamericană a drepturilor omului. Desigur, e de remarcat faptul că, în orice caz, construcția indicatorilor juridici e o lucrare tehnică complexă, de colaborare în cadrul unei echipe pluri-disciplinare de experți, compusă din juriști specializați în materie, completată de matematicieni, statisticieni, istorici și sociologi ai dreptului.

6. Primul proces climatic din România. Un eșec (deocamdată)

La 31 ianuarie 2023 o asociație și cinci persoane fizice au introdus în fața Curții de Apel Cluj – Secția de contencios administrativ și fiscal o acțiune în contencios administrativ, în contradictoriu cu Guvernul României și Primul-Ministru, Ministerul Mediului, Apelor și Pădurilor și titularul său și Ministerul Energiei și ministrul de resort, pentru ca prin hotărârea ce se va pronunța, ca urmare a refuzului nejustificat de a da curs cererilor reclamanților, pârâții să fie obligați: 1. să ia toate măsurile necesare în vederea reducerii cu 55% a GES până în anul 2030, respectiv atingerii neutralității climatice până în anul 2050; 2. să ia toate măsurile necesare în vederea creșterii ponderii regenerabilelor din consumul final de energie la 45% și creșterii eficienței energetice cu 13% până în anul 2030; 3. să adopte, în maximum 30 de zile de la rămânerea definitivă a hotărârii judecătorești, planuri concrete și coerente de atenuare și adaptarea la schimbările climatice ce cuprinde inclusiv bugete anuale de carbon, precum și mecanisme anuale de raportare și monitorizare a progresului în atingerea altor obiective; 4. plata unei amenzi prevăzute de lege pentru asigurarea adoptării măsurilor dispuse; 5. cheltuieli de judecată. La termenul din 10 aprilie a.c. prin încheiere s-a respins excepția lipsei calității de interes a asociației reclamantei și excepția prematurității solicitării amendării instituțiilor. Prin hotărârea din 6 iunie 2023, instanța în judecată: în privința formulării împotriva unor persoane fără calitate procesuală activă, cu privire la petitul nr. 2 a respins excepția lipsei calității procesuale pasive invocate de Ministerul Mediului, Apelor și Pădurilor prin întâmpinare, iar pe fond a respins cererea de chemare în judecată principală, ca neîntemeiată, precum și cererile de intervenție accesorie.

6.1. Într-o acțiune (cerere scrisă) organizată pe capitole („folosită exclusiv în scopul clarității”, chipurile „dată fiind noutatea și complexitatea problemei juridice

abordate”) și care, potrivit *notei explicative* „trebuie interpretată ca formând un singur corp inseparabil”, lipsită deopotrivă de logică juridică și înțelegere a problemicii ecoclimatice în sine, sunt expuse pe circa 80 de pagini, în mod amestecat, aserțiuni diverse ce nu au convins instanța, dar nu au mari șanse să nu o facă nici în privința cuiva cât de cât inițiat în materie. Până la motivarea hotărârii de către instanță, ale cărei considerente ne vor lămuri despre reacția judecătorilor la demersul judiciar care are meritul ineditului și priorității temporale în România, ne mărginim să schițăm întrebările la care, în concepția reclamanților prin avocați, trebuia să răspundă instanța, dar care arată mai degrabă cât de departe sunt atât de drept, cât mai ales de particularitățile sale în domeniul combaterii schimbărilor climatice. Într-adevăr, iată la ce se așteaptă să răspundă magistrații:

- dacă pârâții își încalcă obligația de diligență prin aplicarea la nivelul anului 2023 a unor obiective de reducere a GES pentru anul 2030 cu mult sub indicele de 55% față de anul 1990 asumat la nivelul UE?;

- în lipsa bugetelor anuale de carbon, cum se poate monitoriza în mod judicios progresul pe care România îl face pentru limitarea încălzirii globale la 1,5°C?

- în condițiile inexistenței unei legi a climei, măsurile de reducere a GES luate de părți pentru a preveni schimbările periculoase pentru omenire și mediu sunt suficiente?

- dacă, în conformitate cu standardele obiective, măsurile de atenuare și adaptare la schimbările climatice sunt suficiente și rezonabile pentru atenuarea efectului schimbărilor climatice asupra cetățenilor României și asupra mediului;

- măsurile adoptate de pârâți trec testele de rezonabilitate implementate de Comitetul ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale?

- să decidă dacă măsurile propuse de pârâți sunt compatibile cu drepturile și libertățile garantate prin Constituția României și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO), respectiv: dreptul la viață și dreptul la viață privată, dreptul de proprietate, dreptul la sănătate și la un mediu sănătos și echilibrat ecologic, dreptul la un viitor conform cu demnitatea umană.

Singure, asemenea pretenții și formulările aferente sunt suficiente să explice hotărârea instanței de fond!

Concluzii

Contenciosul ecoclimatic este în plin proces de expansiune, deopotrivă ca arie geografică de manifestare și ca obiect de probleme abordate. În prima privință, e de remarcat că în ultimul an acesta a ajuns și în România în ipostaza acțiunii în contencios administrativ promovată de asociația „Declic” împotriva autorităților

publice în frunte cu Guvernul pentru inacțiune/insuficientă preocupare de combatere a schimbării climatice⁸. Referitor la diversificarea câmpului de acțiune se remarcă în ultimul timp apariția și multiplicarea cazurilor de *climate-washing* și combaterea lor în arena judiciară. Referitor la progresele dobândite în domeniu, este evident că jurisprudența degajată este pe cale să coaguleze anumite principii și reguli privind tema centrală a disputelor și stimularea preluării, dezvoltării și consacării lor la nivelul dreptului pozitiv. Un rol major în continuarea unui atare proces îl va avea avizul consultativ solicitat de Adunarea generală a ONU și așteptat din partea CIJ privind obligațiile internaționale ce incumbă statelor în materia protecției climei.

În fine, referitor la procesul judiciar climatic declanșat în România este așteptată motivarea hotărârii instanței sesizate spre o analiză definitivă. Până atunci, evaluarea cererii introductive și hotărârea Curții de Apel Cluj - Secția de contencios administrativ și fiscal din 6 iunie 2023 sunt cel puțin dezamăgitoare.

⁸ A se vedea: Judith Rochfeld, *Les procès climatiques. Entre recherche d'efficacité et de justice transgénérationnelle, spatiale et économique*, în: C. Demonsant, A. Hatchuel, K. Levillain, B. Segrestin (dir.), „Le changement climatique comme péril commun”, Editions Presses des Mines, Paris, 2023, p. 55 și urm.; Andrei Duțu-Buzura, „Constituționalizarea” climei și implicațiile sale asupra sistemului juridic. Cazul României, în vol. Andrei Duțu-Buzura (coord.), *Dreptul și schimbările climatice. Răspunsuri, preocupări, perspective*, Editura Universul Juridic, București, 2021, p. 153 și urm.